

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF SECONDARY EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті розкрито проблеми та перспективи розвитку середньої освіти в Україні у зв'язку із нинішніми реаліями. Зазначється, що реформування системи освіти спрямовано на розбудову концепції нової української школи та необхідність підготовки відповідних педагогічних кадрів для забезпечення освітнього процесу. Визначено основну мету реформування середньої освіти (покращення системи навчання шляхом переходу від застарілих методів навчання, які протягом довгого часу викликають занепокоєння освітян та науковців, до нових ефективних методів навчання, виключення із освітнього процесу неефективних методів навчання тощо). Висвітлено основні проблеми, з якими стикається система середньої освіти (централізація системи загальної середньої освіти, застарілі методи навчання, брак кваліфікованих викладачів, недостатня інтеграція сучасних технологій, перехід на онлайн навчання, COVID-19, повномасштабне вторгнення на територію України та, як наслідок, глобальне руйнування освітньої інфраструктури у прифронтових регіонах, відтік учнів та вчителів з східних областей країни, відсутність управлінського контролю на територіях, що потрапили під окупацію або перебувають у зоні активних військових дій). Розкрито шляхи подолання вищезазначених проблем (покращення рівня цифрової трансформації системи загальної середньої освіти, забезпечення необхідною для цього комп'ютерною технікою; створення цифрових освітніх продуктів; створення єдиної загальнодоступної всеукраїнської бібліотеки електронних матеріалів як для вчителя, так і для учня; опрацювання та введення в навчально-виховний процес системи проміжних тестувань й онлайн-екзаменів; впровадження інтернет-курсів для розвитку навичок роботи учителів та учнів з цифровими інструментами; зменшення бюрократизації освітнього процесу на всіх рівнях тощо).

Ключові слова: середня освіта, проблеми середньої освіти, перспективи розвитку середньої освіти.

The article highlights the problems and prospects of the development of secondary education in Ukraine in connection with current realities. It is noted that the reform of the education system is aimed at developing the concept of the new Ukrainian school and the need to train appropriate teachers to ensure the educational process. The main goal of reforming secondary education is defined (improving the education system by moving from outdated teaching methods, which have been a concern of educators and scientists for a long time, to new effective teaching methods; excluding ineffective teaching methods from the educational process, etc.). The main problems faced by the secondary education system are presented (centralization of the secondary education system, outdated teaching methods, lack of qualified teachers, insufficient integration of modern technologies, transition to online education due to COVID-19, full-scale invasion on the territory of Ukraine and, as a result, global destruction of educational infrastructure in the front-line regions, the outflow of students and teachers from the eastern regions of the country, the lack of administrative control in the occupied territories or which are in the zone of active military operations). The ways to overcome the above-mentioned problems are suggested (improving the level of digital transformation of the system of secondary education, providing the necessary computer equipment for this; creating digital educational products; creating a single publicly available all-Ukrainian library of electronic materials for both the teacher and the student; processing and introduction of the system of intermediate tests and online exams into educational process; the introduction of online courses to develop the skills of teachers and students when working with digital tools; reducing the bureaucratization of the educational process at all levels, etc.).

Key words: secondary education, problems of secondary education, prospects for the development of secondary education.

УДК 353.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.14>

Котова А.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти
кафедри іноземних мов професійного
спрямування
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Чернова Г.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри
вищої математики та інформатики
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Підходи до організації середньої освіти є нагальними та необхідними у будь-який час та у будь-якій державі, адже на цьому етапі розвитку особистості формуються її основні переконання, моральні принципи та світогляд. Саме тому, зусилля педагогічної спільноти постійно спрямовується на аналіз підходів до організації навчання, удосконалення методів викладання, які вже існують, та розробку новітніх ефективних методів організації освітнього процесу на різних рівнях освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що до дослідження питань організації освітнього процесу в закладах середньої освіти неодноразово зверталися науковці. Так,

С. Алексєєвою висвітлено питання організації освітнього процесу в старшій профільній школі в умовах непередбачуваних глобальних впливів та роль дидактики в умовах інформатизації освіти. О. Локшина, О. Глушко, А. Джурило, Кравченко, С., О. Максименко, Н. Нікольська розкрили особливості організації освітнього процесу в умовах війни.

Разом із тим, вважаємо, що узагальнення проблем, які існують в системі середньої освіти, та пошук шляхів їх вирішення в умовах сьогодення, є актуальним та необхідним, що і є **метою нашої публікації**.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 2010-х років XXI століття реформування

української системи освіти було визнано першочерговим завданням суспільства і держави. Головною метою розпочатої реформи повинна була стати трансформація системи загальної середньої освіти для подолання ряду існуючих проблем та недоліків. Низка заходів, передбачена для реформування української системи освіти, була викладена в Концепції «Нова українська школа», яка була введена в дію в системі загальної середньої освіти в 2018/2019 навчальному році.

Правові норми освітньої реформи для формування «Нової української школи» визначаються розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14.12.2016 № 988р. [4].

Для практичної реалізації заходів реформи Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 903р. було затверджено «План заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа”. Зазначеним планом заходів передбачалось виготовлення та введення в навчально-виховний процес нових підручників та інших навчальних матеріалів, удосконалення навичок учителів загальної середньої освіти, покращення обсягу фінансування в цій сфері, а також розробка та впровадження національної електронної платформи «Нова українська школа» [5].

Крім того, одним з основних завдань впровадження системи «Нова українська школа» було покращення системи навчання шляхом переходу від застарілих методів навчання, які протягом довгого часу викликають занепокоєння освітян та науковців, до нових ефективних методів навчання.

Широко розповсюдженим елементом системи загальної середньої освіти є те, що методика опанування навчальних програм в Україні все ще базується на традиційному заучуванні та запам'ятовуванні, а не на розвитку критичного мислення та навичок вирішення проблем. Необхідно зазначити, що застосування таких методик фактично не готує учнів загальноосвітніх середніх шкіл ані до вимог системи вищої освіти, ані до вимог сучасного ринку праці [1; 2].

Інша проблема полягає в надзвичайній централізації системи загальної середньої освіти з отлагодженими ще з радянських часів системами жорсткого контролю за веденням навчально-виховного процесу. Це в свою чергу значно звужує простір для інновацій чи експериментів на місцевому рівні та безпосередньо в загальноосвітньому навчальному закладі. Методи та дії вчителя визначаються жорсткими централізовано розробленими критеріями, які не допускають будь-якої інноваційної діяльності за винятком визначеної керівництвом.

Це уповільнює адаптацію методів вчителювання до безпосередніх потреб учнів у системі загальної середньої освіти.

Зазначені досить традиційні проблеми, які суттєво ускладнювали розвиток системи загальної середньої освіти в Україні протягом останніх десятиріч, відсутність достатнього фінансування, застарілі методи навчання, брак кваліфікованих викладачів, недостатня інтеграція сучасних технологій тощо, доповнилися й поглибилися проблемами, зумовленими пандемією COVID-19 та відкритим військовим нападом Росії, що розпочався 24 лютого 2022 року.

Пандемія COVID-19 частково призупинила, частково загальмувала реформування системи загальної середньої освіти в Україні за доктриною, що відповідає концепції «Нова українська школа». Навчання за умов пандемії фактично призвело до перебудови системи подачі навчального матеріалу, контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів в формат віддаленої системи навчання з використанням Інтернет технологій. Природними наслідками цього стало погіршення рівня знань, умінь і навичок, якими мали опанувати учні закладів загальної середньої освіти відповідно до навчальних програм.

Ситуація ще більше погіршилась у зв'язку з повномасштабною військовою агресією Росії. Результатом війни стала низка критичних, навіть трагічних процесів у системі загальної середньої освіти в Україні [3].

Відбулось глобальне руйнування освітньої інфраструктури, зокрема знищення та пошкодження приміщень закладів освіти та прилеглих приміщень, які забезпечували навчально-виховний процес. Так, лише в місті Харкові з 183 закладів загальної середньої освіти, які функціонували на початку агресії повністю або частково зруйновані 119 закладів освіти, тобто 65 %, причому третина зруйнованих закладів освіти була пошкоджена неодноразово [6].

Крім того, активні бойові дії, ракетно-бомбові удари змусили десятки тисяч учасників освітнього процесу залишити свої місця проживання й навчання, відбулось нечуване за масштабом переміщення учасників освітнього процесу як у межах України, так і за кордон. Якщо взяти до уваги вимоги чинного законодавства про необхідність забезпечення рівного доступу до навчання, це стало додатковим й суворим викликом для системи загальної середньої освіти в Україні.

Результатом стало ускладнення забезпечення доступу до освіти учасникам освітнього процесу, втрата безперервності навчання на всіх рівнях загальної середньої освіти.

Ще однією проблемою стала відсутність управлінського контролю на територіях, що потрапили під окупацію або перебувають у зоні

активних бойових дій. На цих територіях активно відбувається насильницька заміна освітніх процесів на вороже орієнтовані до України, а саме: нав'язування пропагандистських за своєю суттю російських навчальних програм, перехід на відповідуючі цим нормам російські підручники, переведення дітей на російську мову навчання.

Війна викликала появу постійної загрози життю та здоров'ю всіх учасників освітнього процесу, що у свою чергу, вплинуло на їх психічне здоров'я. Саме тому, першочерговим завданням системи загальної середньої освіти є безпека учасників навчально-виховного процесу, що в сучасних умовах є пріоритетним завданням, яке вкрай важко вирішити практично. Іншою, та по суті вже традиційною проблемою, стало суттєве зменшення видатків на освіту в державному та місцевих бюджетах, що викликано критичним навантаженням на економіку України у зв'язку з веденням бойових дій [7].

Всі визначені проблеми є вкрай нагальними та потребують якнайскорішого вирішення. Відповідно до цього, зважаючи на тривалі військові дії, пошук шляхів подолання проблем освіти в Україні треба розпочинати вже зараз.

Найбільш окресленими у мовах сьогодення й конкретними перспективними завданнями системи загальної середньої освіти на шляху покращення та подолання визначених проблем є низка наступних заходів:

- підготовка на базі провідних закладів вищої освіти вчителів «нового формату», які розуміють виклики, проблеми та специфіку регіону;
- покращення рівня цифрової трансформації системи загальної середньої освіти, забезпечення необхідною для цього комп'ютерною технікою;
- розробка цифрових освітніх продуктів для забезпечення навчально-виховного процесу у системі загальної середньої освіти, таких як електронні щоденники, електронні класні журнали тощо;
- створення та введення в широке використання інтерактивних електронних підручників; створення єдиної загальнодоступної всеукраїнської бібліотеки електронних матеріалів як для вчителя, так і для учня;
- опрацювання та введення в навчально-виховний процес системи проміжних тестувань і онлайн-екзаменів;
- введення в навчально-виховний процес онлайн-тестів не за директивними вказівками фахівців міністерства, а шляхом вибору варіантів голосування самих вчителів-предметників на відповідних Інтернет-ресурсах;
- впровадження інтернет-курсів для розвитку навичок роботи учителів та учнів з цифровим інструментарієм;
- розширення інноваційної інфраструктури шляхом створення онлайн-форумів для

вчителів-предметників для розвитку сучасних інструментів навчання, пошук актуальних систем оцінки результатів;

- зменшення бюрократизації освітнього процесу на всіх рівнях;
- адаптація, модифікація та створення безпечного освітнього середовища, застосовування механізмів забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей в межах оптимізації освітнього процесу України.

Щодо підготовки на базі провідних закладів вищої освіти вчителів «нового формату», які розуміють виклики, проблеми та специфіку регіону, зазначимо, що саме тому у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна активно розробляються та впроваджуються освітні програми «Середня освіта» за різними спеціальностями. Потужна науково-педагогічна база університету та багатолітні традиції, розуміння особливостей впровадження освіти в умовах війни дозволить підготувати спеціалістів, які не тільки ґрунтовно знають фах, але й розуміють педагогічні та психологічні особливості роботи з дітьми, які постраждали від російської агресії.

Ще одним важливим та необхідним рішенням є реформування навчальних програм з акцентом на розвиток критичного мислення та навичок вирішення практичних проблем. Цього можна досягти шляхом використання збільшеної кількості проєктного навчання, а також заохочення вчителів до використання інтерактивних та більш привабливих для учнів методів навчання.

Іншим рішенням є децентралізація системи освіти та надання більшої автономії місцевим школам та безпосередньо вчителям. Це повинно призвести до розвитку ініціативи в покращенні системи навчально-виховного процесу, надасть змогу вчителям експериментувати з новими методами навчання та краще відповідати сучасним умовам розвитку підростаючого покоління.

Важливим завданням є також проблема забезпечення системи загальної середньої освіти відповідними ресурсами та покращення фінансування для закладів загальної середньої освіти. Це дозволить освітнім закладам інвестувати час та сили вчителів у самостійний розвиток технологій та інших ресурсів для підтримки інтерактивної освіти. Для цього можливим є заохочування державно-приватного партнерства для подолання розриву в ресурсах і фінансуванні, що значно сприятиме оптимізації освітнього простору України.

Однією з невід'ємних умов сучасної системи загальної середньої освіти є володіння навичками використання сучасних освітніх інструментів та онлайн-технологій. Необхідно зазначити, що застосування онлайн-технологій в навчально-виховному процесі набуло особливого значення

в ситуації вимушеного переходу на дистанційне навчання. Для цього здебільшого використовуються програмні комплекси Word, Excel, Power Point, а також різноманітні системи онлайн-тестування.

Якісне використання цифрових методів навчання потребує зміни самої парадигми навчання, а також оновлення підходів до формування навчально-виховних методів, активного звернення до інструментів платформ Google Meet, Zoom, Microsoft Teams, тощо. Ці платформи мають певні недоліки, але їхнє ефективне використання сприяє цифровізації навчально-виховного процесу в системі загальної середньої освіти [8].

Крім того, в умовах сьогодення важливим завданням стало виховання медіа грамотності учасників навчально-виховного процесу. На сьогоднішній день особливо гостро постала необхідність розвивати критичне мислення і медіа грамотність, що надає змогу тренувати навички протистояння ворожій пропаганді та дезінформації, а також на практиці застосовувати засоби протидії фейкам. Крім того, в сучасних умовах інформаційної боротьби вкрай важливо вміти аналізувати, оцінювати зміст медіатекстів, а також створювати власні медіапродукти в Інтернет-просторі.

Висновки. Незважаючи на суттєві зусилля, що спрямовані на оптимізацію вітчизняного освітнього процесу, ситуація в системі загальної середньої освіти в Україні дуже ускладнена війною. Система освіти отримала виклики критичної ситуації сьогодення, що потребують вирішення для подальшого повноцінного та дієвого функціонування освітнього простору. Фактично на сучасному етапі відбувається формування нової освітньої культури, пов'язаної з величезними зрушеннями в Україні, що в свою чергу визначає необхідність розробки, опрацювання та внесення як системних,

так і методологічних змін до практичної діяльності системи загальної середньої освіти та її подальшого розвитку і вдосконалення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексеева С. Дидактика в умовах інформатизації освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. 4 (1). 25–30. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.4>
2. Алексеева С. Організація освітнього процесу в старшій профільній школі в умовах непередбачуваних глобальних впливів. *Scientific Collection «InterConf»: with the Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference «International Forum: Problems and Scientific Solutions» CSIRO Publishing House, c. Melbourne, Australia*. P. 102–108 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731128>
3. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С. та ін. Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти: оглядове видання. *Педагогічна думка*. 2022. <https://doi.org/10.32405/978-966-644-614-8-2022-55>
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14.12.2016 № 988р. <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
5. План заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80#Text>
6. Слобідський край. <https://www.slk.kh.ua/oblast-online/harkiv/u-harkovi-z-pocatku-vijni-bulo-zrujnovanobilse-polovini-ucbovih-zakladiv.html>
7. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Шкарлет С. (загальна редакція). Київ, 2022. 358 с.
8. Sherman M., Puhovskiy E., Kambalova Y. & Kdyrova I. The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *Futurity Education*. 2022. 2(3). P. 13–22.